

LATVIJAS VIDES INFORMĀCIJAS SISTĒMA *Environmental Information System of the Republic of Latvia*

J. Zaļoksnis

Latvijas republikas vides ministrija, Peldu iela 25, LV – 1494, Rīga,
tālr. 7026423, fakss 7820442, e – pasts Janis.Zaloksnis@varam.gov.lv

Anotācija

The Latvia Constitution (Satversme), the law “On environmental protection” and Aarhus convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters are main legislative acts of the Republic of Latvia dealing with environmental information.

State environmental information system in general provides data needed for decision making process done by state authorities. Residents and non-governmental organizations have access to environmental information as well. Unfortunately direct information exchange among authorities, institutions, organisations, enterprises and citizens sometimes is proceeding with difficulties. Inquiries done in the country before UN summit on Environment and development (Johannesburg, 2002) outlined dissatisfaction by public and many unsolved problems.

The Environment ministry has developed the Environmental Communication and Education Strategy and Action Program. In foreseeable future the Environmental information and education centre will be established as well as a network based on regional environmental boards and self-government institutions.

Keywords: *environmental information, center of environmental information, participation of society.*

Sabiedrības interese par vides jautājumiem ir palielinājusies jau kopš sešdesmitajiem gadiem, kad bija vērojama liela interese par dabu zinātniskā un ekonomiskā aspektā. Tas lielā mērā noteica vides problēmu vērtējumu intelektuālajās un arī politiskajās aprindās. Kā piemēru var minēt R. Karsones grāmatu “Klusais pavasaris” [1], kurā tika izvirzīta apsūdzība pesticīdu pārmērīgā izmantošanā un uzsvērtā to negatīvā ietekme uz cilvēku veselību un ekosistēmām.

Ja sākumā vēl bija lielas neskaidrības par faktisko vides stāvokli, tad septiņdesmitajos gados jau veidojās daudzbalstīts un nepieņēmts sabiedrības uzskats. Daudzu norūpējušos zinātnieku, administratoru un vides aizsardzības entuziastu grupas iniciēja masu kustību, kas izplatījās pasaulē.

Vides organizācijas pastiprināja spiedienu uz valdībām, lai tās formulētu un sāktu īstenot efektīvu vides aizsardzības politiku. Šī kustība bija aktīva ne tikai starptautiskajā, bet arī vietējā līmenī. Nevalstiskās organizācijas ar reģionālo un globālo tīklu palīdzību savstarpēji sadarbojās, lai iegūtu informāciju un veidotu nepieciešamo stratēģiju apkārtējās vides aizsardzībā. Vietējā līmenī tās organizēja grupas un piesaistīja individuālas personas, lai risinātu konkrētus neatliekamus jautājumus tuvākās apkārtnes mērogā.

Mobilizējot neformālās kustības aktīvai darbībai, bija iespējams realizēt vairākus centienus - izplatīt informāciju par apkārtējo vidi, paust attieksmi par dabu un vidi, aktīvi piedalīties vides aizsardzības politikas attīstīšanā un īstenošanā.

Informatīvā ziņā milzīga nozīme bija D. Medouza grāmatai “Augsnes ierobežojumi” [2], kas tapa sadarbības rezultātā ar Romas klubu (grāmata ir pārtulkota latviešu valodā, bet nav publicēta). Minētās grāmatas mērķis bija veicināt sapratni par globālās sistēmas ekonomiskajām, politiskajām, sociālajām un vides komponentēm, kā arī sekmēt jaunu uzskatu veidošanos problēmu politiskajā risināšanā un tā balstījās uz prognožu rezultātiem par resursu izsīkšanu, piesārņojuma palielināšanos un iedzīvotāju skaita pieaugumu. Līdz ar to radās

priekšnoteikumi jaunam domāšanas veidam un pasaules mēroga darbības programmu apjaušanai, kas palīdzēja veidot jaunu, visaptverošu uzskatu par globālo vidi.

Nozīmīga robežlīnija bija ANO Vides un attīstības komisijas ziņojums "Mūsu kopīgā nākotne" [3], kas 1987. gadā tika simboliski nodots Londonas bērnu grupai, tādējādi iezīmējot pasaules rūpes par planētas vides nākotni.

Savukārt ANO Vides un attīstības konference Riodežaneiro 1992. gadā ar Deklarāciju, "Rīcības programmu 21" un citiem politiskiem dokumentiem vienoja pasaules tautas tālākai sadarbībai.

To, kas Latvijā ir sasniegts un ir jāsasniedz vides informācijas jomā zināmā mērā politiski atspoguļo divi Ministru kabineta apstiprināti dokumenti – Latvijas Nacionālais ziņojums "Rio +10" [4] un Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes [5].

Likums "Par vides aizsardzību" [6] iezīmē Latvijas vides informācijas politikas virzību. Šī likuma 17.¹ pants "Vides informācija" nosaka, ka vides informācija ir jebkura vispārpieejama informācija rakstiskā, vizuālā, audio, elektroniskā vai citā formā par:

- 1) ūdeņu, gaisa, augsnes, zemes dzīļu, floras, faunas, dabas teritoriju un ainavu, bioloģiskās daudzveidības, sugu un biotopu stāvokli, kā arī informācija par ģenētiski modificēto organismu izplatīšanu un izmantošanu;
- 2) antropogēno slodzi un darbībām, kas ietekmē vai var ietekmēt vidi;
- 3) vides aizsardzības pasākumiem, lai novērstu negatīvo ietekmi uz vidi, arī par administratīvajiem pasākumiem, apsaimniekošanas plāniem un programmām.

Fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī to apvienībām, organizācijām vai grupām ir tiesības saņemt no visu līmeņu valsts institūcijām un pašvaldībām to rīcībā esošo vides informāciju, arī informāciju par pieteikumiem licenču vai atļauju saņemšanai darbībām, kas var ietekmēt vides kvalitāti, lai izteiktu savu viedokli un piedalītos ar vides aizsardzību saistītu lēmumu pieņemšanā.

Valsts institūcijas un pašvaldības nodrošina sabiedrībai iespēju saņemt to rīcībā esošo vides informāciju, arī informāciju par valsts vai pašvaldības institūcijas kontrolētām darbībām vides aizsardzībā, par izsniegtām atļaujām veikt piesārņojošu darbību un šo atļauju saturu, kā arī informāciju par drošības pasākumiem un rīcību avāriju gadījumos.

Pieprasītājam nav jāpamato, kādam nolūkam šī informācija nepieciešama, bet ierobežojumi vides informācijas saņemšanai var būt tikai normatīvajos aktos noteiktajos gadījumos, kā arī attiecībā uz informāciju par vides objektiem vai sugām un biotopiem, kuras atklāšana varētu palielināt iespēju nodarīt kaitējumu videi.

Latvijas Republikas Saeima ir pieņēmusi un Valsts prezidente ir izsludinājusi likumu "Par 1998. gada 25. jūnija Orhūsas konvenciju par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem" [7]. Šis dokuments ievērojami paplašina iedzīvotāju un sabiedrības tiesības iegūt vides informāciju.

Savukārt Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija jau 2001. gada 30. aprīlī apstiprināja Vides saziņas un informācijas stratēģiju un Rīcības programmu [8].

Vides saziņas un informācijas Rīcības programma uzsver, ka sabiedrības attīstības, vides kvalitātes atjaunošanas un saglabāšanas priekšnoteikums ir sabiedrības un katra indivīda vides apziņa, kas izpaužas kā videi draudzīga ikdienas rīcība jebkurā dzīves, darba, atpūtas un sociālo pasākumu jomā. Tomēr vides saziņa kā vides politikas līdzeklis ne vienmēr tiek pielietota pietiekami mērķtiecīgi. Vājā sadarbība starp dažādām vides pārvaldē iesaistītām sabiedrības grupām faktiski ir iemesls sabiedrības atbalsta trūcumam vides pārvaldes efektīvai realizēšanai, sabiedrībā vērojama neizpratnei un neapmierinātībai par dažādiem ar vides aizsardzību saistītiem procesiem, pasākumiem un to nepieciešamību.

Pašlaik visās ministrijās un daudzās institūcijās ir informācijas un sabiedrisko attiecību nodaļas, kas veic sabiedrības informēšanas darbu par to kompetencē esošiem jautājumiem, tomēr pietiekami netiek koordinēts saziņas darbs starp dažādām ministrijām un institūcijām,

tāpēc nereti ar vienu un to pašu mērķauditoriju strādā dažādas institūcijas, viena par otru nezinot, it īpaši attiecībā uz vides jautājumiem.

Vides informācijas sistēmas attīstība pašvaldībās ir saistīta ar pienākumu izstrādāt un apstiprināt vides aizsardzības programmas, ietverot tajās arī vides, kā arī veicinot izpratni par arvien pieaugošo pašvaldību lomu vides politikas realizēšanā. Tāpēc būtiska loma ir sabiedrības informēšanai un iesaistīšanai lēmumu pieņemšanā un priekšnosacījumu radīšanā, lai ieinteresētā sabiedrība savlaicīgi saņemtu lēmumu pieņemšanai nepieciešamo būtisko informāciju, tiktu izvērtēts un ievērots tās izteiktais viedoklis par vides stāvokli, darbībām, kuras var ietekmēt vidi un cilvēku veselību.

Lielākajās valsts pilsētās ir deputātu vides komitejas un izpildvaras pārvaldes, tomēr pagastos vides nodaļu un vides speciālistu gandrīz nav. Kaut gan vides informācijas apmaiņa starp pašvaldībām un reģionālajām vides pārvaldēm notiek, tomēr tā nav sistemātiska un abpusēja, jo vairāk balstās uz kontaktiem vai nepieciešamību iegūt konkrētu informāciju.

Būtiski ir radīt iespējas iedzīvotājiem rīkoties videi draudzīgi ikdienā un visdažādākajās dzīves jomās. Tomēr pašlaik vēl mērķtiecīgi netiek veidota šāda iedzīvotāju motivācija un popularizētas alternatīvās rīcības iespējas, piemēram, izvēloties transporta līdzekļus, videi draudzīgas preces, šķirojot atkritumus un citos gadījumos. Ikdienas sadzīves vides problēmu risināšanā ir vāja sadarbība starp dažādām vides aizsardzības iestādēm, pašvaldībām un iedzīvotājiem, bet iedzīvotāju ikdienas profesionālajā darbībā videi draudzīga rīcība ir apgrūtināta, jo darba devējiem trūkst motivācijas risināt vides problēmas. Tāpēc ir nepieciešama viegli uztverama un saprotama vides informācija, kas orientēta uz dažādām iedzīvotāju grupām. Savukārt masu saziņas līdzekļi, arī vietējā līmenī, ne vienmēr ir ieinteresēti vides aktualitāšu popularizēšanā.

No Latvijas nevalstisko organizāciju ziņojuma ANO vides un attīstības konferencei "Rio+10", kas notika Johannesburgā (Dienvidāfrikas Republikā) 2002. gada septembrī [9], izriet, ka

- iedzīvotājiem ir grūtības saņemt interesējošo vides informāciju vienā institūcijā un tikai neliela daļa no savāktajiem datiem tiek izmantota sabiedrības informēšanai,
- sagatavojot materiālus, netiek ņemtas vērā iedzīvotāju intereses - netiek analizēts sabiedrības viedoklis un pieprasījums pēc informācijas, kā arī ļoti maz tiek gatavota vienkāršota vispārēja informācija,
- vides pārskati ir sabiedriski pieejami, tiek izplatīti bez maksas, bet informācija bieži vien ir novecojusi.
- Latvijas vides aģentūras mājas lapā var atrast datu bāzes, kurās ir apkopota informācija par vides stāvokli, tomēr daļa informācijas nav pieejama jebkuram,
- bieži ir gadījumi, kad valsts un pašvaldību iestāžu darbinieki tomēr atsakās sniegt informāciju, pirms nav noskaidrots tās izmantošanas mērķis (tas vairāk gan attiecas uz zemākā līmeņa valsts institūcijām un pašvaldībām),
- informācijas nesniegšanu valsts un pašvaldību iestādes bieži vien argumentē ar to, ka tā nav šīs institūcijas kompetencē, vienkārši nav savākta vai apstrādāta vai arī ir ierobežotas pieejamības informācija,
- iedzīvotāju iesniegumi un sūdzības bieži ir slikti sagatavotas, neskaidras un neatbilst likumdošanā noteiktajām prasībām (tomēr šādos gadījumos valsts institūcijām nebūtu jāatsaka informācija, bet jāsniedz iedzīvotājiem nepieciešamās konsultācijas iesniegumu sagatavošanā),
- pēc valsts un pašvaldību institūciju domām, lai uzlabotu vides datu ieguvei būtu jāpalielina attiecīgo institūciju finansējums, bet nevalstisko organizāciju pārstāvji uzskata, ka problēmas informācijas pieejamībā rodas organizatoriskās sadrumstalotības rezultātā – datus vāc dažādas institūcijas un nav pietiekamas koordinācijas starp tām.

Apkopojot datus vides informācijas jomā, iezīmējas šādas problēmas:

- Vides informācijas aprīte netiek pietiekami koordinēta, tās pieejamība dažkārt ir sarežģīta un neatbilst dažādu sociālo grupu vajadzībām.
- Sabiedrības izglītības un izpratnes līmenis par vides aizsardzības nepieciešamību un vides problēmu risināšanas iespējām ir nepietiekams.
- Vides aizsardzības sistēmā nenotiek regulāra sadarbība starp institūcijām un dažādām sabiedrības grupām.
- Nav izstrādāta efektīva vides speciālistu izglītība sistēma.
- Intelektuālo un finanšu resursu trūkums vides informācijas nodrošināšanai vietējā līmenī.
- Politisko partiju programmās netiek atspoguļotas vides problēmas un to risinājumi.
- Negatīvā un, dažkārt, skandalozā informācija, ko raksturo uz tirgu orientēts piedāvājums, kas nepietiekami un adekvāti aktualizē vides tematiku.
- Vides informācija ne vienmēr ir pietiekami brīvi un nepastarpināti pieejama žurnālistiem, jo tā regulāri netiek gatavota populārā, nespeciālistiem viegli uztveramā veidā.

Latvijas vides politikas jomā ir jāizvirza vairāki mērķi:

1. Nodrošināt sabiedrības informētību un izpratni par vides likumsakarībām, problēmām un to risināšanas iespējām, veicinot dažādu sabiedrības grupu sadarbību ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā un attīstot vidi draudzīgu sabiedrības apziņu.
2. Nodrošināt informācijas pieejamību, atklātību, ticamību un saprotamību, kas balstās uz mūsdienīgu informācijas tehnoloģiju izmantošanu.
3. Veicināt sabiedrības un atsevišķu personu līdzdalību ar vidi saistītu lēmumu sagatavošanā, ievērojot personīgo un profesionālo atbildību, motivāciju, individuālo un sabiedrisko ieinteresētību, kā arī savstarpējo sadarbību jebkurā līmenī.
4. Nodrošināt daudzpusēju un efektīvu informācijas apmaiņas procesu starp ministrijām un institūcijām, veicinot sabiedrības izpratnes veidošanu par vides problēmām un sekmējot sabiedrības līdzdalību vides problēmu risināšanā.
5. Attīstīt ilgtspējīgu tautsaimniecību un uzņēmējdarbību, kā arī nodrošināt sabiedrību ar pilnīgu un ticamu informāciju par uzņēmējdarbības ietekmi uz vidi un patērētāju iespējām izdarīt vidi draudzīgu izvēli.

Stratēģiski ir jāparedz Vides informācijas un izglītības centra izveidošana, kas:

- nodrošinātu pieeju literatūrai un periodikai par vides jautājumiem;
- radītu pieeju vides datu bāzēm ar datoru palīdzību;
- sagatavotu un izplatītu vides informāciju un metainformāciju dažādām mērķa grupām;
- organizētu vides pasākumus (lekcijas, seminārus, tematiskās dienas, sabiedrības aptaujas).

Tuvākajā laikā Vides informācijas un izglītības centram jāsāk darbojas kā patstāvīgai Vides ministrijas struktūrvienībai. Nākošajā etapā reģionālām vides pārvaldēm, sadarbojoties ar pašvaldībām, izglītības iestādēm un nevalstiskajām organizācijām tiks izveidots vides informācijas tīkls pagastos un pilsētās.

Literatūra

1. Carson R. Silent Spring. Reprint edition . Houghton Mifflin Company. Boston. 2002. 368 pages.
2. Meadows D.H., Meadows D.L. The Limits to Growth. Universe Books, New York, 1972. 133 pages.
3. Our Common Future. Oxford University Press, Oxford, New York, 1987. 400 pages.
4. Latvijas Nacionālais ziņojums "Rio +10". VARAM. Rīga. 2002. 56 lpp.
5. Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes. VARAM. Rīga. 2002. 31 lpp.
6. LR likums "Par vides aizsardzību" (06.08.1991.).
7. LR likums "Par 1998. gada 25. jūnija Orhūsas konvenciju par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem" (18.04.2002.).
8. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas Vides saziņas un informācijas Rīcības programma (30.04.2001.).
9. Latvijas NVO ilgtspējīgās attīstības ziņojums "Rio+10". Rīga, 2002.